

Enn Koemetsa kirjad Heino Liimetsale 1942–1963 ehk kuidas on kasvatatud teadlaseks

Airi Liimets

Heino Liimetsa isikuloolised materjalid, mis asusid perekonna Pärnu maantee korteris Tallinnas, on 1999. aastal säilitamiseks üle antud Tallinna Ülikooli Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseumile. Heino Liimetsa Nõva tänava kodus Tartus tuleb aga tänini raamatukappide varjatutesse soppidesse peitunud paberimappide vahelt aeg-ajalt päevavalgele ootamatuid leide, mille olemasolust seal pole peale Heino Liimetsa enda ilmselt keegi kunagi teadlik olnud. Nii olid mulle huvitavaks üllatuseks kodusest „salaarhiivist“ leitud 50 kirja, mis mu vanaonu Enn Koemets on saatnud oma õepojale, mu isale Heino Liimetsale aastail 1942–1963.

Enn Koemets (1911–1973) sündis Võrumaal Vana-Antsla vallas Koemetsa külas Koemetsa talus, mis on olnud vähemalt Põhjasõja päevilt sama suguseltsi valduses (Kraav 2011: 19).¹ Koemets kaitses 1952. aastal Tartu Riiklikus Ülikoolis kandidaadikraadi filosoofias. Ta on töötanud õppejõuna ja teadurina nii Tallinnas (1959–1963) kui Tartus. Tartu ülikoolis oli ta dotsent psühholoogia ja loogika kateedris (1954–1959, 1969–1972), pedagoogika (1963–1969) ning eripedagoogika kateedris (alates 1972; vt Allese 1991). Uurimistööd tegi ta eelkõige õppimis-, mürsiku- ja noorukipsühholoogia, koduse kasvatuses ning emakeele- ja kirjandusõpetuse valdkonnas. Tema peateoseks võib pidada 1972. aastal ilmunud raamatut „Kuidas õppida“ (vt Kraav 2011).²

Heino Liimets (1928–1989) sündis Vana-Antsla vallas Perajärve külas (Koemetsast umbes 3 km Antsla poole) Lossil³ – majas, mis oli ehitatud Vana-Antsla kunagise mõisniku mahapõlenud jahilossi asukohale. Liimets õppis Tartu Riiklikus Ülikoolis psühholoogiat ja eesti filoloogiat ning kandidaadikraadi kaitses 1959. aastal pedagoogika erialal. Ta töötas 1956–1975 pedagoogikaõppejõuna Tartu Riiklikus Ülikoolis ning alates 1975. aastal professorina Tallinna Pedagoogilises Instituudis (praeguses Tallinna Ülikoolis). 1967. aastal valiti ta NSVL Pedagoogika Akadeemia akadeemikuks, 1982. aastal Helsingi Ülikooli ning

1 Praegu elab Koemetsa talus Enn Koemetsa vanema venna Rudolf Koemetsa (1904–1966) poja Enno Koemetsa (1945–2016), Saru ja Antsla metskonna eluaegse metsaülema pere. Enn Koemetsal oli veel kaks temast vanemat õde: Agnes Koemets-Ilves (1900–1994) ja Ella Koemets-Liimets (1902–1990), kes oli Heino Liimetsa ema.

2 Enn Koemetsa teadustööde bibliograafia, elulugu ning ta kaasaegsete mälestusi temast on ilmunud 1991. aastal Ernst Allese koostatud raamatus „Enn Koemets: Mälestusi“.

3 Tänapäeval on seesama Lossil asuv maja suvekoduks Enn Koemetsa venna Rudolfi Tallinnas elava tütre tütre, Keskkonnaameti peadirektori asetäitja Leelo Kuke perekonnale.

Heino Liimets 15-aastase
gümnaasistina aastal 1943.
Airi Liimetsa erakogu.

1985. aastal Tampere Ülikooli audoktoriks. Liimetsa teadustööd kuuluvad eelkõige kasvatusteaduse metodoloogia, kasvatusteooria, didaktika, sotsiaalsühholoogia ja kasvatussotsioloogia valdkonda. Ta on Eestis kasvatussotsioloogilise koolinoorte elustiili uurimise koolkonna rajaja ning pedagoogika kui integraalse teadusdistsipliini põhjendaja (vt Liimets 2008: 11).⁴

Sugugi mitte haruldased pole suguvõsad, kus mitmete põlvkondade inimesed on valinud sama eriala. Eesti kasvatusteaduses saab kõnelda Koemetsade-Liimetsade suguvõsast, kus kolme eri põlvkonda kuulub senini kuus inimest, kes on olnud või on praegu tegevad selles valdkonnas. Liikumise vallandajaks oli suguvõsas Enn Koemets. Teist põlvkonda esindavad Koemetsa tütar Inger Kraav (snd 1941; praegune Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi emeriit-

dotsent) ning õepoeg Heino Liimets. Kolmanda põlvkonna esindajateks on Heino Liimetsa tütred Reet Liimets (snd 1954; TÜ võõrkeelte didaktika ja saksa filoloogia õppejõud alates 1988, dotsent 2005–2015) ja Airi Liimets (snd 1959; TLÜ haridusteaduste instituudi kasvatusteaduse ja -sotsioloogia professor, EMTA doktorikooli ja lavakunstkooli külalisprofessor) ning Inger Kraavi tütar Siiri-Liisi Kraav (snd 1980; Ida-Soome Ülikooli sotsiaalpedagoogika doktorant).

Teadlaseks kasva(ta)mise tingimustest

Miks ja kuidas kujuneb perekonniti selline järjepidevus, et valitakse ikka ja jälle sama eriala? Võiks vastata, et küllap on „süüdi“ kasvatus kui fenomen. Ehkki need kirjad ongi Enn Koemets kirjutanud ilmselgelt eelkõige kasvatuslikel eesmärkidel, on käesolevas artiklis arhiivileiu rubriigile kohaselt allikakriitilise lähilugemise protsessis uuritud ja kommenteeritud neid kirju kui terviklikke kultuurimärke, mis kõnelevad meile lisaks ka inimeste igapäevasest eluolust oma kodukohtades, samuti kogu perioodi määratlenud suurte ajaloosündmuste kohalolekust, mis valdavalt annavad endast märku just juttude kaudu teatud mikrokeskkondlikest artefaktidest (näiteks raadio olemasolu võimalikkusest kodus sõja ajal jms). Seega pole uurimisobjektiks olnud üksnes kirjade kasvatuslik funktsioon ning seetõttu pole käesoleva

4 Heino Liimetsa teadustööde täielik bibliograafia „Heino Liimets: Personaalbibliograafia“ (koostanud Viivi Eksta) ilmus TLÜ Kirjastuses 2008. aastal. Lühiülevaate Heino Liimetsa teaduslike ideede arenguloost leiab TLÜ Kirjastuses 1998. aastal ilmunud Airi Liimetsa koostatud ja toimetatud raamatust „Heino Liimets: Ülevaade elust ja teaduslikest ideedest“ (paralleeltekstid eesti ja inglise keeles).

artikli piires ka keskendutud teadlaseks kasva(ta)mise temaatika põhjalikumale teoreetilisele käsitlusele ja analüüsile. Edaspidi väärriks teadlaseks kasva(ta)mise problemaatika kui selline aga kindlasti teaduslikku süvaanalüüsi ning vaadeldud Enn Koemetsa kirjad oleks sealjuures heaks empiiriliseks lähtealuseks.

Kasvatustilise mõeldes võib väita, et inimesest ei kujune näiteks teadlast, muusikut või arsti tõesti mitte üksnes mis tahes haridusinstituutsioonis õppimise ja teatud õppekava läbimise tulemusena, vaid muusikuks, arstiks, teadlaseks kasvatakse ning ollakse kasvatatud tänu teatud tingimustele ehk eri põlvkondade inimeste elamisele ühises vaimses ruumis ning omavahel teatud ideede, väärtuste, tõekspidamiste pinnal suheldes. Kasvatuse ühe tähenduseks võibki ju nimetada arenguks tingimuste loomist, nagu kasvatusteaduses eriti alates 1980. aastatest on olnud tavaks käsitada (vt Liimets 2009).

Struktuurantropoloogiliselt mõeldes (vrd Rombach 1987) on inimene teda ümbritseva tegelikkuse ja keskkonnaga lausa sümbiootiliselt ühte põimunud, nii et inimese struktuur osutub ühtaegu ta keskkonna struktuuriks ja vastupidi. Järelikult mida varem ja igapäevasemalt laps kas oma vanemate või õpetajate toel ja vahendusel teatud erialasse ja väärtustesse, kultuurimaailma sisse elab ehk sisse kasvab/kasvatatakse, mida enam avatakse lapsele teatud vaimse ruumi „uksed“, seda iseenesestmõistetavamalt ta sinna püsima jääb, kasvades sellega kokku. Seda enam põimuvad ühte inimest kui tervikut haaravad õppimis- ja kasvamisprotsessid, mille kõige tulemuseks on iseenda loomine kultuuris ja kultuuri loomine iseendast.⁵ Kuivõrd vaimse ruumi avatus on piirideta ehk suunatud ka sellele, mida veel pole, kuid mis võib olemasolevaks saada, siis soodne kasvukeskkond tekitab paratamatult igatsusi kauguste järele ja toidab ideaale, mis omakorda loovad loojat ennast – tulemuseks on pühendunud teadlane, muusik, näitleja vm.

Igatsust ideaalide ja kauguste järele väljendas ka Enn Koemetsa, ta sõbra ja koolikaaslase ning hilisema kirjaniku Bernard Kangro⁶ ja teiste 1920. aastatel Valga Poeglaste

5 Airi Liimetsal on alates 1994. aastast olnud kasvatustilise mõeldes tavaks käsitada õppimist iseenda loomisena kultuuris ning kultuuri loomisena iseendast (vt Liimets 1994).

6 Kirjanik Bernard Kangro (1910–1994) sündis Antslast nelja kilomeetri kaugusel Rüütli talus, põgenes 1944. aastal Rootsi, suri Lundis. Ta õppis koos Enn Koemetsaga Valga Poeglaste Gümnaasiumis aastail 1924–1929. Oskar Kruus kirjutab selle kohta monograafias Bernard Kangrost järgmist: „Vabaduse tänavas sai Kangro avara toa teisel korrusel ning see ahvattes sinna kaasüüriliseks kutsuma paralleelklassi poisi Eduard Koemetsa, kes muutis hiljem oma eesnime Ennuks. Neist said kauaaegsed sõbrad ning nad jagasid ulualust ka viimasel Valga aastal Piiri tänavas. Sõprus jätkus ülikoolis. Seetõttu on üsna ootuspärane, et Koemetsast sai Kangro Tartu-romaanide ühe keskse tegelase prototüüp – kirjanik on teda kujutanud Tõive Pärddijaagu nime all.“ (Kruus 2003: 17.)

Gümnaasiumis⁷ õppinud noorte Võrumaa meeste rituaalne hõige üle Lõuna-Eesti metsade ja mäekuplite: „Ai kipitai, ilm suur ja lai, ai-ai!“ (vrd Kangro 1992: 10–11).⁸ Valga gümnasistide loodud sõna *kipitai* tähistas teatud unistuslikku tegelikkust, kuhu koondus kõik, mille poole peeti väärtuseks püüelda ja mida igatseda.

Enn Koemetsa kirjade üldiseloostus

Ühelt poolt vaimne ja ideaaliderohke tegelikkus, teisalt reaalne igapäevane kodukohakeskne keskkond avanevad ka Enn Koemetsa kirjades oma õepojale. Enn Koemets ja Heino Liimets elasid kogu kirjavahetuse vältel 1942–1963 kas Valgas, Tartus, Väimelas või Tallinnas, kuid paljude kirjade lõpul on kohal ka Koemetsa – suguvõsa algkodu – küsimustes, kas Koemetsas (maal, kodus vm) oled käinud, millal lähed, kas võiksite ühel ajal minna, ning nendingutes, et tahaks sagedamini Koemetsa saada jne.

Kui Enn Koemetsa ja ta koolikaaslaste jaoks tähistas *kipitai* 1920. aastatel igatsust kaugustesse ja kodukohast Võrumaalt pigem minema, siis kakskümmend aastat hiljem kirjades õepojale asetub igatsusliku paiga positsiooni Koemetsa, mis, reaalse kohana küll omane ja lähedane, oli vaimses mõttes muutunud kaugeks, kättesaamatuks ja justkui fiktsionaalseks, kuhu pääsemiseks tuli pingutada ja otsida võimalusi. Tänu Bernard Kangrole on Koemetsa küla ja talu ning Enn Koemets ise Tõive Pärdivaagu prototüübina leidnud tee ka otseselt fiktsionaalsesse tegelikkusse – ilukirjandusse. Kangro kirjutab oma Tartu-romaanide sarja esimeses raamatus „Jäälätted“ Koemetsa küla kohta järgmist:

Pärdivaak oli pärit maa lõunasopist, suurte metsade keskelt. Neil oli seal oma Pärdivaagu küla, mis koosnes neljast talust, metsavahimajast ja roomakestetarest. See oli väike saareke määratus rohelistes meres, mis mäetipult kaskede alt vaadates kaugemal kutsuvalt sinendavaks muutus. See seal oli kodu – tuttav viimase kui raasuni, iga puuni, kraaviperveni, põllulapini, mäeveeruni, muu kõik oli välisilm – võõras ning huvitav juba seitsaadik, kui jalad üles mäele kaskede alla kandsid. (Kangro 1990: 15.)

Pärdivaaku ehk Enn Koemetsa on Bernard Kangro romaanis „Jäälätted“ kirjeldanud järgmiselt:

7 Tänapäeval Valga Gümnaasiumi nime kandev kool asutati 11. jaanuaril 1919. aastal Valga Eesti Gümnaasiumina. 1919. aasta veebruarist kuni 1932. aastani oli kooli nimeks Valga Poeglaste Gümnaasium (Malm 2004: 15).

8 Bernard Kangro kirjutab autobiograafilises romaanis „Kipitai“: „Kust ja kuidas oli tulnud „kipitai“, imelik sõna? Mulje on, nagu oleks sel seos Visnapuuga, vähemalt ai-lõpul ta poeemist „Parsilai“. Aga seal oli ju ka „leelotai“. Ja ai-lõpp tähendas lõuna-murrakus tegijanime ja'd. Nii on „kipitai“ sel kujul meie, Valga poiste, looming. Ja niimoodi polnud seda keegi hõiganud nagu meie oma matkadel.“ (Kangro 1992: 11.)

Pärdijaagu tume, kergelt lakkis pea, kõrgete põsenukkidega ja kandilise lõuaga nägu oli tüseda ning madala maapoisi kere otsas. [...] Pärdijaak oli kogu loengu aja elevil olnud, nüüd ei suutnud ta end enam pidada. Iga silmapilk juhtus ju kuski midagi enneolematut ning huvitavat. Kõigege tuli kursis olla, kõike pidi ise nägema, korraldama ja organiseerima, kõige üle vaidlema, igalt poolt midagi erakordset otsima. [...] Teadus, see oli küll see, mille pärast ta siin viibis, kuid peale teaduse, mida pakkusid loengud ja raamatud, oli ju ometi inimene ise oma keerulise psühholoogiaga, oli elu ise, mis polnud sugugi vähem tähtis kui teadus. (Kangro 1990: 15.)

Sellisel kirjeldatud teotaheline, erksaloomuline ja kõigest huvituv Enn Koemets avaneb eeskuju ja innustajana ka Heino Liimetsale saadetud kirjades. Kuidas onu kirjad 14-aastasele poisile otseselt mõjusid, pole ju teada, sest meil puuduvad tema poolt vastuseks saadetud kirjad. Küll mäletan Heino Liimetsa ta hilisemas elus korduvalt nimetavat Enn Koemetsa oma vaimseks isaks ning huviäratajaks teaduse vastu. Seega võib eeldada, et Enn Koemets kujunes noormehele tõesti reaalseks eeskujuks, mitte ei jäänud üksnes sugulaseks, kes talle kooliajal kirju saatis ning õpetussõnu jagas. Küllap oluline roll selles, miks see just nii kujunes, on olnud ka kirjade stiilil. Neis puudub täielikult noortele jagatavate õpetussõnadega sageli kaasnema kippuv täiskasvanulik dotseeriv hoiak. Enn Koemets kõneleb kui sõbrale iseendast – mida ja kuidas ning miks ta midagi teeb, kuidas loeb, mida mõtleb, ning soovib kaaslasel sama teha ja proovida. Selline stiil loob lähedase ja usaldusliku suhte, kuid samas säilitab teatud distantsi ja kauguse, ning õpetussõnad ei mõju pealetükkivalt ega kohustavalt. Nii kujuneski Enn Koemets mõjukaks eeskujuks – noore kooliõpilase igapäevast praktilist eluolu ja ta vaimset olemist ja ideaale ühendavaks sõlmpunktiks, kuhu koondusid nii kodukohalikult lähedane kui fiktsionaalselt kaugel.

Eeskujuks kujunemisele aitas kindlasti igati kaasa ka tõsiasi, et Koemets püüdis elada oma teadustöodes kirjapandud pedagoogiliste ja psühholoogiliste ideede kohaselt, järgida neid ka realses elus. Ta oleks võinud takistamatult soovitada käia nii oma sõnade kui tegude järgi, kuna nende vahel polnud erisust. Kui 1954. aastal ilmunud töös „Laste vanuselised iseärasused ja nende arvestamine kasvatustöös“ on ta kirjutanud, et „keskmises koolieas (12.–15. eluaasta) astub pimedate autoriteediusu asemele teadmiste autoriteet“ (Koemets 1954: 26–27); „on sobiv õhutada lapsi ise katsetamisele ja uurimisele“ (samas, 27); „vanemas koolieas (15.–18. eluaasta) tekib huvi enesekasvatuse vastu“ (samas, 34); „nii maailma vaate kui iseloomu väljaarendamiseks vajavad noored abi ja eeskujud“ (samas); „koos mõtlemise arenguga muutub õppimine teadlikumaks ja areneb loov suhtumine õppimisse ja tegevusse üldse“ (samas, 33), siis kõike seda ja veel muudki näib Koemets olevat silmas pidanud ka kirjavahetuses oma õepojaga.

Kirjavahetuses eristuvad selgelt kolm ajaperioodi:

1) 1942–1945 ehk varane periood, kust pärineb kokku 11 kirja. Need on 1942. aastal 14-aastasele kuni 1945. aastal 17-aastasele Valga Gümnaasiumi õpilasele Heinole saadetud kirjad Tartust, kus Koemets töötas 1942. aastal koduse tunniandjana. 1943. aastal asus ta tööle teadurina Tartu Riikliku Ülikooli psühholoogia instituudis. 1944. aastal peale Tartu kodu põlengut läks Koemets tööle Väimela Põllumajandustehnikumi õppealajuhatajaks, kuhu ta jäi 1947. aastani (vt Allese 1991: 6–7). Allpool pühendatakse selle ajaperioodi kirjade vaatlusele, kuivõrd just gümnaasiumiaeg on määrava tähtsusega inimese vaimuse kujunemisel.

2) 1952–1953 ehk kirjavahetuse keskmine periood (kokku 18 kirja), mil Heino Liimets töötas Tallinnas ENSV haridusministeeriumis õpikute osakonna juhatajana, Koemets aga Tartus dotsendina. Neis kirjades püüab Koemets aidata äsja ülikooli lõpetanud Liimetsal kavandada oma tulevikku teaduses, leida kitsamat uurimisvaldkonda eelseisva aspirantuuri tarvis, vaagides ühe või teise liikumissuuna pluss- ja miinuspooluseid.

3) 1959–1963 ehk kirjavahetuse hiline periood (kokku 19 kirja), mil Liimets oli Tartu ülikoolis pedagoogika kateedri õppejõud ja Koemets Tallinnas Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituudis (PTUI) pedagoogika ja psühholoogia sektori juhataja (1959–1961) ning Tallinna Pedagoogilises Instituudis pedagoogika ja psühholoogia kateedri juhataja (1961–1963). Need kirjad sisaldavad eelkõige arutelusid teaduskonverentside ettevalmistamise, publikatsioonide väljaandmise, loetava erialase kirjanduse ja loengute sisu, teiste kolleegidega suhete jms teemadel. Neis kirjades kutsub Koemets korduvalt Liimetsa samuti tööle Tallinna, teadmata veel, et ka ta enda Tallinna-periood jääb tegelikult väga lühikeseks.⁹

1947–1952 ning 1954–1959 polnud kirjavahetuse järele vajadust (kui kõrvale jätta kaks üksikut kirja puhkusteajast, mis veedetud eri paikades), sest nii Liimets kui Koemets elasid Tartus ning olid seotud ülikooliga.

Kokkuvõtteks võib õigustatult öelda, et Enn Koemets kasvas oma õepojast teadlikult ja sihikindlalt teadlase ja õppejõu ning iseendale kolleegi. Sealjuures tuleks silmas pidada, et teistega jagada saab vaid seda, mis endas olemas ning mida ise kogetud. Enn Koemetsa püüdluste ja väärtusmaailma juuri tuleb kahtlemata otsida omaaegse Valga Poeglaste Gümnaasiumi vaimumaailmast, või nagu selle kohta on öelnud Bernard Kangro: „Õpetajate

9 Põhjused, miks Enn Koemets 1963. aastal tagasi Tartusse siirdus, olid ideoloogilised. Nimelt leiti, et ta kirjutatud ning 1963. aastal ilmunud raamatukese „Laste vanuselised iseärasused ja nende arvestamine kasvatustöös“ sisu ei olnud kooskõlas nõukogude pedagoogikaga; et nõukogude noortel ei esine mingit probleemset murdeiga ning Koemetsa käsitlus murdeea põhjustest ei vasta kommunistliku kasvatusprintsiipidele. Samuti süüdistati teda tehtud ideoloogilistes vigades TPedIs peetud maiaktuse kõnes. Nõnda kaotas Enn Koemets ametikoha ja pöördus töötuna tagasi Tartusse. (Kraav 2011: 21–22.)

osa ei märka koolipoiss nii pea, vahel ei saa sellest taipu eluealgi. Ometi pole see sugugi ükskõik, [---] millest su vaimne mina kujuneb.“ (Kangro 1992: 113.)¹⁰

Kirjad gümnaasistile Tartust Valka 1942–1945

Selle ajaperioodi 11 kirjale ongi kõige iseloomulik, et Enn Koemets ärgitab ja kutsub Heino Liimetsa sisenema vaimsesse eluruumi. Vastavalt oma teadustöodes avaldatud ideedele kasvatab ja õpetab ta teadlikult, et käivituks noormehe enesekasvatustsütsessid ja tahtekasvatust, suutlikkus teha iseseisvalt valikuid. Koemets kirjutab noorele poisile täie tõsidusega sellest, mida ta ise hetkel loeb ja uurib, sest ta teab, et eeskujule olemasolu ja otsene vahetu innustus on ideaalide ja kõrgemate vaimsete püüdluste tekkimisel olulisimad eeldused. Nähtub, et Koemets on võtnud oma südameasjaks õpetada õepoeg „õigesti“ õppima ning valdama teadlasele vajalikke konkreetseid oskusi ja töövahendeid (võõrkeelteoskus ja tehnikad, kuidas selleni jõuda, suutlikkus teemadesse põhjalikult ja pikaajaks süveneda, teha sõna otseses mõttes uurimistööd ja koostada loetud kirjanduse kohta kartoteeki, kontsentreeruda, kasutada aega ratsionaalselt ning oskus seda jaotada paljude huvialade vahel, olla tegevustes järjekindel ja süstemaatiline jm). Ta suunab järjepidevalt avardama kultuurilist silmaringi (erilise rõhuasetusega ilukirjandusel ja luulel), soovitades, mida lugeda ja kust informatsiooni otsida, teades, et kõige sellela pole ka head teadlast loota. Sealjuures on Enn Koemetsa kasvatusstiilile iseloomulik, et soovitusel on kõik väga konkreetset ja selged, vahetult igapäevaelus rakendatavad, argumenteeritud ning põhjendatud, miks miski millekski hea on.

Järgnevalt on avaldatud terviklikena, muutmata kujul ja koos sisu kohta käivate jonealuste kommentaaridega koos Enn Koemetsa Heino Liimetsale saadetud kirja.

13. november 1942

Armas Heino!

Rõõmustasin väga Su kirja üle. Olen just mõtelnud sageli, et kuidas Sa end oled suutnud kohandada uues ümbruskonnas.¹¹ Mind rõõmustab, et kõikjal kaasa lööd ja juba algusest päälle (kooli)elu laiemalt näed kui õppetunnid.¹² Mis kõrvalharrastusi Sul veel on? Kas muusi-

10 Valga Poeglase Gümnaasiumi ehk Valga Valge Maja õpetajatest, kes seal 1920. aastatel koolipoiste vaimumaailma kujundasid, võib lugeda Bernard Kangro autobiograafilisest romaanist „Kipitai“ (Kangro 1992: 110–117).

11 Alates septembrist 1942 õppis Heino Liimets Valga Gümnaasiumis, mille lõpetas 1947. aastal hõbemedaliga. Eelnevalt oli ta õppinud 1936–1937 Saru Algkoolis ning 1937–1942 Taheva Algkoolis (praegune Hargla Põhikool).

12 See lause mõjub kui selgeltnägija ettekuulutus Liimetsa tulevase teadustöö kohta. Uurides koolinoorte elustiili,

kat, sporti-pallimängu, margikogumist¹³, lennuasjandust jne., jne.? Neid on lõpmata palju ja ühest inimesest ei jätku nende kõigi jaoks, küll võib inimene valida. Kuid kõigi nende juures pea meeles pääasja, ära seda jäta hooletusse, kuigi tundub, et läheb iseenesest.

Ma tean, et armastad raamatuid. Ja ega paremat ka olegi. Mis meid ka iganes huvitab, kõige kohta saame teatmeid-õpetusi raamatuid. Seepärast peab tähele panema, missuguseid raamatuid ilmub, mis on olemas, kust neid saab, et siis võiksime leida, kui tarvis. Arvatavasti on Sul Valgas teada, kust raamatuid saab. Kuid varsti leiad, et eestikeelsed saavad lõpukorrale ja on mõningaidki raamatuid, mida loeks, aga pole eesti keeles. Seepärast on küll kasulik, kui Sa ühe koolis õpitavaist keelist võtad käsile ja selles kaugemale jõuad, kui klassis võetakse. Ja Sulle avaneb uus maailm raamatuid.

Muidugi loen ma haiglas ja olen paljugi lugenud, mis ennem aja puudusel lugemata jäi. Olen rohkemgi kui lugenud, olen peaaegu õppinud.¹⁴ Nüüd pärast operatsiooni¹⁵ lugesin kerget reisikirjeldust piltidega „Südsee“¹⁶ – Melaneesiast ja Uus-Guineast. Varem üht põhjalikku teost „The Great Apes“ – inimahvide psühholoogiast ja palju teisi psühholoogiast. Ilukirjandust, „juturaamatuid“ loen muidugi hulgi, ka luuletusi ja näidendeid. Kas Sa vahel ka „Sädes“ (teatris)¹⁷ käid?

Kui mahti leiad ja tahad, kirjuta mulle vahel, mis Sa teed ja kuidas elad, mida loed jne.

Tervitades Enn

oli Liimetsa põhiteesiks kasvatussotsioloogias, et õpilaste õpitegevuse paremaks mõistmiseks tuleb seda vaadelda seostatuna kõigi muude noorte elus oluliste tegevustega.

13 Gümnaasiumis alguse saanud margikogumisharrastust jätkas Liimets veel vähemalt 20 aastat.

14 Õppimist kui tegevust seostab Koemets eelkõige teadlikkuse ja sihipärasusega (vt ta 1972. aastal ilmunud raamatut „Kuidas õppida“), mistõttu ta ilmselt eristabki seda niinimetatud lihtsalt lugemisest.

15 1942. aasta novembris amputeeriti Koemetsal Tartu haiglas põlveturberkuloosi tõttu jalg.

16 Tõenäoliselt luges Koemets 1922. aastal Münchenis kirjastuses Drei Masken ilmunud Norbert Jacques'i raamatut „Südsee: ein Reisebuch“.

17 Alates 1936. aastast tegutses Valgas poolkutseline teater Säde, mis 1944. aastal muutus kutseliseks ning eksisteeris Valgas kuni 1948, mil see liideti Võru teatriga Kannel. Uueks tegevuspaigaks sai Võru.

24. november 1942

Armas Heino!

Vahepääl olen siin tublisti söönud ja vähe lugenud, aga palju kirjutanud, mis ammu vastamata olid. Täna proovisin järele jäänud jala pääl seista – on veel nõrk, tuleb harjutada. Jõuluks saan koju. Siis katsu Tartusse sõita, saad seda vähest näha, mis siin on. Sedagi on küllalt.

Mina ei saa küll Sinuga väljas käia, aga eks Aino¹⁸ juhib Sind ühte või teise kohta. Maal on pime, mis Sa säälgid teed. Ühe nädala võid ju Tartus olla.

Su margikogu on tõesti aukartustäratav, kui Sa ühe nulliga ei eksind (10 000). On Sul ka haruldasi ja paljude kaugete maade marke?

Võin Sulle ka mõne raha anda.¹⁹ Simmukeriku matusepaik on muidugi Poola ajast (1585–1625)²⁰, mil oli igas külas kirik ja matusepaik. Koemetsas oli Lauritsa kirik. Ka säält on leitud. Muidugi on huvitavad ka tolleaegsed esemed, päälegi võib nende hulgas olla palju vanemaid esemeid, mis alles siis maeti.

Murdekogumine on tõesti huvitav töö, olen ju seda teind tasulisena, kui mäletad. Ka meie ümbrusest olen kogunud. Siiski on säält veel tööd küll. Märkimisviisis võin anda Sulle juhtnööre ja kontrollida, kui kokku saame.²¹ Kui saksa keel juba vähegi läheb, siis katsu lugema hakata. Kooli kogus peaks küll olema kergeid sõnastikuga varustatud raamatuid. Ja

18 Mõeldud on Koemetsa abikaasat folklorist Aino Koemetsa, sündinud Aino Luiga, kes oli aastail 1908–1934 Eesti Päevalehe peatoimetajaks olnud Georg-Eduard Luiga tütar.

19 Eri riikide ja ka vanade rahamüntide kogumisega tegeles Liimets jätkuvalt ka noore õppejõuna Tartus. Hillisemas elus kogus Liimets veel näiteks eksliibriseid, eri õllesortide pudelisilte, mitmesuguseid eri riikides valmistatud rinnamärke jm.

20 Koemets eksib siin veidi aastaarvuga. Poola-Leedu võim hakkas Lõuna-Eestis kehtima väidetavalt 1582. aastal peale niinimetatud Jam Zapolski vaherahu Poolaga. Poola aeg kestis kuni Tartu langemiseni rootslaste kätte 1625 (vrd ENE 2 1987: 306).

21 Liimets kogus murret Karula kihelkonnast 1947. aastal, kus ta keelejuhiks oli oma vanaisa Hendrik Koemets, Enn Koemetsa ja Ella Liimetsa isa; 1943. aastal kogus Hargla kihelkonnast, keelejuhiks Liisa Peltser. Need kogutud tekstid on nüüd ilmunud 2005. aastal Emakeele Seltsi poolt välja antud mahukas raamatus „Kuiss vanal Võromaal eleti: Valimik korrespondentide murdetekste VI“. Meie koduses raamatukogus on Karl Ristikivi romaan „Rohtaed“, kuhu korrespondentide juhataja Hella Keem on 26. juunil 1943 pühenduseks kirjutanud read: „Heino Liimetsale tõsise tänu ja tunnustusega II auhinna vääriliseks tunnistatud töö puhul Akadeemiliselt Emakeele Seltsilt“.

kirjuta kas või osa sõnugi välja ja õpi ära, mõned jäävad meelde juba kordumisest. Kui võimalik, võid lugeda kõrvuti mõnd saksakeelset teost eestikeelse tõlkega, nt Nietzsche „Also sprach Zarathustra“ (Nõnda kõneles Z.).²² Võid küsida õpetajalt mõnd raamatut. Mis keelt teil veel õpetatakse?

Kes on Su klassis õpetajaiks?²³ Ajalehest võid lugeda sõjateate mõlemas keeles ja kuulata raadiost, kui on.²⁴ Mõned soovivad ka päheõppimist. Nii näiteks võtad ülesantud tüki, kui lühem, siis kõik pähe, kui pikem, siis osa või kokkuvõte, kui oskab juba koostada. See on küll tükk tööd, aga tagajärjed on ka hääd. Õppimisviise on palju, ja kõik viivad sihile, kui ainult endal tahtmist ja püsivust jätkub. Tuleb tingimata iga päev sellega kas või 5 minutitki tegelda.

Kas Sa sageli maal käid? Mis sääli tehakse? Kui lähed nüüd, vii tervisi.

Tervitades Enn

11. märts 1943

Armas Heino!

Olen Sulle juba ammu kirja võlgu, aga nii läheb meiega, et kõige suurem puudus on ettevõtlikkusest. Pea seda meeles enesekasvatuses, et vahe teha-tahtmise ja tegemise vahel liiga pikaks ei kujuneks. Tõsi küll, enne mõtle, siis ütle. Aga ei tohi mitte nii kaua mõelda, et ütlemine (tegemine) hiljaks jääb või hoopis tulemata. Parem on teotsedes ennem vigu teha, kui ilma vigadeta mitte midagi teha. Meil on professoreid, kes töötavad üsna usinasti, kuid oma töötulemusi avaldada ei julge, kartes, et mõni viga on sisse jäänud ja nii on nende töö lõpuks üldse kaduma läinud. Kas Sa tegeled enesekasvatusega? Õieti on see asjata küsida, see on muidugi nii, igaüks püüab ennast jälgida ja arvatavaid vigu parandada ja häid iseloomujooni arendada.

22 On hämmastav, et Koemets soovib 14-aastasele poisile lugeda saksa keeles niivõrd keerulist filosoofiaalast teost! Paratamatult tekib küsimus, kas keegi tänapäeval midagi sellist teeks.

23 Näiteks eesti keele ja kirjanduse õpetajaks oli Sangaste valla Palvadre'te suguvõsa talus elava tollase perekonna kuuest pojast noorim Juhan Palvadre, keda nõukogude võim jälitas Stalini sooviku Sergei Kirovi tapmise väidetava ettevalmistamise tõttu, mida Juhan olevat teinud siis, kui külastas Venemaal oma Petrogradi Ülikooli ajaloprofessorist venda Jakobit 1924. aastal. Juhani vend Anton Palvadre oli Eesti Vabariigi esimene õiguskantsler, kes 1942. aastal hukati.

24 Koemetsa kahtlus, et raadiot võis kodus ka mitte olla, on täiesti põhjendatud, kuna nõukogude võim korjas juunist augustini 1941 Eesti elanikkonnalt ära raadioaparaadid, mis pärast Saksa sõjavägede saabumist suuremalt osalt selleks õigustatuile siiski tagastati (vt Vaikla 2002).

Tartus kõik vaikne väliselt, kuid pinna all käib elu. Mobilisatsioon tekitab ärevust.²⁵ Sinul vist veel kuhugi minna ei ole, aga eks mingisugused ülesanded ikka Sullegi antakse. Siin kuuldus, et mingi Valga Güm. klass astunud täies koosseisus E. Leegioni. Kas see on tõsi?

Jah, nii segane on olukord, et inimesed enam tõesti ei tea, mis teha, et kasu tuua Eesti asjale; et kasu asemel võivad hävitada Eesti, või vähemalt väga palju eestlasi.

Mina olen nüüd jälle tööl ja ikka täie jõuga või üle jõu. Võtsin vastu Õpetatud Eesti Seltsi bibliograafi kohta. Bibliograafi ülesandeks on üles märkida ühe teatava aja kohta kõik, mis kuskil on ilmunud teatavate küsimuste kohta. Minul nt on praegu käsil 1924/25. a. ilmunud ajalehed ja raamatud. Neist märgitud päälkirjadest koostatakse teos, mida praegu trükkivalmis sead. Töö sünnib enamikus kodus. Pääle selle annan eesti ja soome keele tunde. Tunnihahtjaid on nii palju, et ei jõua vastu võtta. Mõni päev algan hommikul kell kaheksa ja lõpetan õhtul kell 7, et vahepääl vaevalt üks tund lõunat pidada.

Jah, Inger²⁶ räägib kõik. Kui on pahandust teinud, siis ütleb: 'äh 'aps, 'ine 'uka – kõiki esimesi häälikuid hääldamata jättes. Mirjam²⁷ kauples ennast ka soome keele tundi ja õppis ära, et „päivää-päivää“ on tere-tere. Pikemaks tal muidugi püsi ei ole.

Kuidas Sinu koolitööd ja harrastused edenevad? Kas jätkad saksa keele õppimist? Kas maal oled käinud?

Tervitades Enn

8. aprill 1943

Armas Heino!

Kui leidsin, et ma Sulle ikka veel kirjutanud ei ole, siis otsustasin igal õhtul kirjutada. Aga ikka tahtsin iga päev ka lugeda teaduslikku kirjandust, ja kuna selleks ainult õhtuti aega leidsin, siis lugesin ikka nii kaua, et enam kirjutada ei saanud. Vanasti ei olnud mul sest midagi, kui olin 1–2 ülal. Nüüd aga enam ei jõua. Mina korraldasin oma aja uurimist, et teada, kui palju ma millelegi kulutan, et säält, kuhu liiga palju raisatud, osa mujale viia.

25 Ärevuseks oli põhjust, sest alates augustist 1942 leidsid aset pidevad mobilisatsioonid Waffen-SS-i alluvuses olevasse Eesti Leegioni (Estonische SS Legion). Märtsiks 1943 oli sinna astunud umbes 2000 vabatahtlikku, kellest paljud olid just igasuguse väljaõppeta noored, kes polnud eales püssi käeski hoidnud (vt Estonische SS Legion). Selle kohta, kas tõesti üks Valga Gümnaasiumi kooliklass täies koosseisus leegioni astus, informatsiooni praeguseks pole.

26 Kui Koemets selle kirja kirjutas, oli ta noorema tütre Ingeri vanuseks 1 aasta ja 9 kuud.

27 Koemetsa vanem tütar Mai-Mirjam (hilisemas elus naistearst M.-M. Alla, „Postimehe“ praeguse ajakirjaniku Hendrik Alla ema) oli sündinud 4. oktoobril 1937 – seega oli ta kõnesoleval ajal 5-aastane.

Panen Sulle ühe lehe näiteks. Sellel esitatud skaala on sirgeks tõmmatud kella ring, 24 tundi – iga punktiiri vahel tund, üksik jaotus 5 (või 10) minutit. Sinna märkisin kõik 5-minutilise täpsusega, mis ma päeva jooksul tegin. Jaotasin tegevused rühmadeks (Tk = teadusl. kirjand., tunnid, amet, Srk. (= söömine, korrald., riiet.) jne. ja kandsin suurde tabelisse. Sellest näen, kuhu ma olen raisanud aega tulutult. Ja kuna ma kõik üles märgin, siis juba iseendast püüad vältida tühja-toimetamisi. Suur puudus, mis minu töötamisel on, seisab minu arvates aja liigeses pulveriseerimises, ühe asja juurest teise juurde asumist.²⁸ Kuid selle vastu on mul raske midagi teha, sest lastega ei saa teisiti.

Suurem viga, mis esineb tavaliselt inimestel ja minulgi, on see, et töötamine ei sünni alati mitte täie pingega. Nii istume küll mõne tunni mingi raamatu taga, aga loeme lause ja mõtted uidavad mujale, siis taas lause jne., sageli lugemine ilma tähelepanuta. See on kõige kahjulikum ajasurm ja ühtlasi oma töötamisharjumuste rikkumine. Parem juba teha tööd lühem aeg, aga intensiivselt. Tagajärjed on niisama head, aga aega jääb puhkamiseks. Igatahes on põhimõte: kasuta aega ratsionaalselt.

Minu saksa keel on vigane liialt, et selles kirjutada. Ma loen küll kõike, aga pole harjunud kirjutama ega lugema²⁹, oskan ainult passiivselt. Praegu õpetan ühele austerlasele (Viinist) eesti keelt. See on minule ühtlasi hääks saksa keele kooliks, kuna see mees eesti keelt veel sugugi ei oska.

See raamat³⁰ vist tavaliste kauplusesse müügil ei tule, sest keegi seda ei osta. Seda tellivad ja ostavad peamiselt raamatukogud ja teaduslikud asutused meil ja välismail. Aga kui saan, siis varun ka Sulle ühe eksemplari, kui soovid.

Tervitades Enn

17. november 1943

Armas Heino!

Sain paki kätte. Täna väga. Ka liim oli sääl terve ja korras. Ma tõin ka Riias liimi, nii et nüüd pole mul puudust.

28 Keelelised konarlikkused (sõnavormide grammatiline ühildamatus) on jäetud selliseks, nagu need Enn Koemetsa kirjapandult esinesid.

29 Tõenäoliselt peaks siin sõna *lugema* asemel olema *rääkima*, kuna eelmises lauses väidab Koemets, et loeb kõike.

30 Juttu on tõenäoliselt raamatust, mille koostamistööst Õpetatud Eesti Seltsi bibliograafina Koemets rääkis oma eelmises, 11. märtsi kirjas. Võib eeldada, et küllap Liimets onule vastuseks kirjutatud kirjas selle järele päris.

Teen tööd. On üsna palju rappida. Nimelt oma uurimistöö kutsenõustamise alal, aparaatide valmistamine³¹, plaanitsemine, katsed, loengud jne. Pääle selle on mul mõned tunnid ja veel kõnehäirelised lapsed, nt. kogeledjad, kokutajad ja need, kes ei saa mõnd häälikut (r, k, s, l) korralikult välja ütelda. Ma juba Raplas³² tegutsesin nende ravimisega ja olen nüüd hakanud seda tööd uuesti³³ See on väga palju kannatust ja aega nõudev.

Kui siia lisada, et ma ühel korral olen kinos käinud ja kaks partiid malet mänginud, siis on kõik mu tegevus. Aga muidugi veel end talveks varustanud. Sain osta 2 tonni koksi. Kuid sellel on viga, et ta ei põle hästi harilikus ahjus. Nüüd uurin, kuidas saaksin ühe sepa leida, kes ahju teeks väikese resti, loodan, et koks restil põleb paremini. Sooja annab ta põlemisel väga tugevasti. Siin Tartus ei ole ka tuttavat rauatöömeest.

Kuidas Sa ise elad? Kas ülepäeviti kooliskäimine laisaks ei õpeta? Kui nüüd on rohkesti aega, siis loe võimalikult palju igasugu kirjandust. Ja tee endale kõige kohta, mis loed, märkmed. Selleks on sobiv kasutada sedeleid, mille näitena ma Sulle paar tükki panen kirja sisse. Kui neid palju koguneb, tuleb muretseda endale vastav kast nende sissepanemiseks, kus neid saab jaotada vastavalt sisule (tehnilised, ilukirjanduslikud jne. jne. Iga lehelile tuleb muidugi pääle raamatu tiitellehe oluliste andmete (autor, päälkiri, ilm. aeg ja koht, kirjastus) ka lühidalt mõni sõna sisust kirjutada. Raamatud, mis eriti meeldivad, neist võib sisu olla mitmel kaardil. Ja mõned laused ja kohad võib sõna-sõnalt välja kirjutada.

Pääle raamatute võib sedeleid olla ka sisuliste asjade kohta, kus jaotused muidugi on aine järele, nt. male, keelelised küsimused, jne. Ma hakkan praegu endale vineerist niisugust kasti valmistama, kuhu neid paigutada.

Kuidas saksa keel edeneb? Kas Su sõber või sõbra vend sai sõjaväest lahti ja metsniku kohale? Mis Aino³⁴ teeb?

Seda puhku palju tervisi

Enn

31 Aparaatide all mõtleb Koemets kahtlemata psühholoogiliste uuringute tarvis ise meisterdatavaid lihtsaid seadeldisi. Missuguseid uuringuid ta just silmas peab, pole kahjuks nimetatud.

32 Peale ülikooli lõpetamist 1936. aastal asus Koemets tööle eesti keele ja kirjanduse õpetajana Rapla progümnaasiumis, kuhu jäi 1940. aasta septembrini.

33 Lause on jäänud justkui lõpetamata. Kirjutamata on jäänud ilmselt sõna *tegema*.

34 Päritud on Liimetsa õe Aino järele, kes Heinost vaid aasta noorem (s.t sündinud 1929) ning kes praegu 88-aastasena elab Harjumaal Arukülas, kus ta kogu elu töötas agronoomina.

Kui niisugust pakisaatmist peaks veel juhtuma, siis anda ikka, nagu oli jaama pagasikas-
sasse R. Kirch'ile, kuhu sulgudes võiks lisada (E. Koemets). Kui ka Kirchi jaamas ei ole, ka
sel juhul saan ma kätte, sest jaamast helistatakse Kirchile kauplusse, kust jälle mulle koju
või ametisse. Kas Valgast pärimi saab, nagu suvel? Võib olla tahaks ühe tüki saada. Tasumisega
saab hakkama.

Tervitades Enn

6. detsember 1943

Armas Heino!

Olen Sulle võlgu ja iga päev olen valmis mõttes kirjutama. Aga kui õhtu saabub ja kõik
vaikseks on jäänud, nii et rahulik on töötada, siis saab kell märkamatuks jälle nii palju, et
enam ei taha ette võtta.

Möödunud nädal läkski juubelite tähe all. Suitsu³⁵ juurest ühe teise tuttava prof. juurde,
siis pühapäeval oli naabritel. Ja nii läks nädal – lisaks sellele veel kaks õhtut „Vanemuises“
(Kummitused, Ibsen ja ooper „Marta“³⁶). Ja tööd sai ka veel teha tublisti.

Kuulen huviga, et „Tõde ja õigus“ Sind köitnud lugemisel. See ei ole ime. Aga arvan, et
kui Sind see kord huvitas, siis võta see asi veel põhjalikult käsile: loe kõike, mis Sa kätte saad
Tammsaarest ja Tammsaare kohta. Nt arvustusi ja juubelikirjutusi ajakirjast Looming
1926–27³⁷, siis Tammsaare juubeliaastate kirjutused 1928, 1938. a. Looming ja Eesti
Kirjandus. Kui käisin keskkoolis, siis töötasin niimoodi läbi H. Ibseni toodangu ja ma ei
kahetse seda mitte kunagi. Samuti võib mõne teise küsimuse kas tehnilise või teadusliku või
noorsoo organiseerimise alal. Sest on määratu suurem kasu üldarenemisele ühe küsimuse
põhjalikust läbitöötamisest, kui väga paljude asjade puudulikust tundmisest.

Mind huvitas andekate laste psühholoogia ja möödunud nädalal ma tegelesingi sellega.
Sageli arvatakse, et geeniused on noorena ja hiljemgi olnud nõrga tervise ja kuidagi veidrad.
Tegelikult aga pole see nii.

Kõige huvitavam aga oli jälgida nende lugemist. Juba 7-aastane loeb rohkem kui kesk-
mine laps – 15 eluaastani ühelgi aastal. 7-aastaselt loeb andekas laps ligi 3 korda enam kui

35 Tegemist oli luuletaja ja kirjandusteaduse professori Gustav Suitsu 60. sünnipäevaga.

36 Küllap Koemets käis Vanemuises vaatamas sel ajal repertuaaris olnud Friedrich von Flotow'i ooperit „Martha“,
mille esietendus oli olnud 23. aprillil 1942.

37 Kirjanik A. H. Tammsaare sündis 1878. aastal. Seega aastal 1928 oli tegemist kirjutistega ta 50. sünnipäevaks
ning 1938. aastal 60. sünnipäevaks.

tavalised. Seejuures on loetust 49% väärtuslikku, kuna teistel ainult 9%. Pääle selle on andekail igasugu huvisid, kollektsioone, jne. jne.

Täna sain maalt paki. Kuremarjad, mõned sibulad jm.

Kas raadio töötab? Kuidas läheb „suurel Heinol“?³⁸ Kuidas on mu resti väljavaated? Kas kodus oled käinud? Kuidas elavad väikesed vennad?³⁹ Ja muu pere? Kas Sa kunagi mõnel veduril või taguril Tartu sõita ei saa mõneks päevaks.⁴⁰ Nüüd olen ma siin, kõik sügisene rahutus on möödas. Võiks siin ringi vaadata.

Tervitusi pererahvale jt.!

Enn

Heino Liimets aastal 1953. Heino Liimetsa abikaasa Aino Liimetsa erakogu.

38 „Suure Heino“ all on kindlasti mõeldud Heino Liimetsa ennast. Kuna perekonda olid sündinud ka väikesed poisid (vt järgmine joonealune viide), siis Heino oli perekonnas muutunud n-ö suureks pojaks.

39 1942. aasta 17. jaanuaril sündisid Heino Liimetsa kaks nooremat venda – kaksikud Enn ja Matti, kes kirja kirjutamise ajal olid 1 aasta ja 10 kuud vanad.

40 Saksa okupatsiooni ajal oli Eestis reisimiseks teatavasti vajalik taotleda liikluluba (*Passierschein*) elukoha prefektuurist. Kindlalt midagi selle kohta väita on küll raske, kuid tundub tõenäoline, et Koemets soovitas noorel poisil Tartusse tulekuks leida (ehk tuttavate kaudu?) mõni „vedur või tagur“, kus oldaks teda nõus transportima ilma loata.

aja liigses pulveriseerimises, ühe aja juurest teise juurde osumist. Muud selle vastu on mul raske midagi teha, sest lastega ei saa teinuti.

Suurem viga, mis esineb tavaliselt inimestel ja minnelgi, on see, et töötamine ei sünni alati mitte täie pingega. Nii istume küll mõne tunni mingi raamatu taga, aga loeme lause ja mõtted midavard mujale, siis taas lause jne., sageli lugemine ilma tähelepanuta. See on kõrge mahulikum aja surm ja ühtlasi oma töötamisharjumuste rikustumine. Paremini juba teha tööd lühem aeg, aga intensiivselt. Tagajärjed on siis sama head, aga aega jääl puhkamiseks. Igatahes on põhimõte: kasuta aega ratsionaalselt.

Mina saksa keel on mõgane liialt, et selles kirjutada. Ma loen müll kõike, aga pole harjunud kirjutama ega lugema, oskan ainult passiivselt. Praegu õpidan ühele austrelasele (Viinist) eesti keelt. See on minule ühtlasi hääks saksa keele koolis, kuna see mees eesti keelt veel sügugi ei oska.

See raamat vist tavaliste kaupluse müüjile ei tule, sest keegi seda ei osta. Seda tellivad ja ostavad peamiselt raamatukogud ja teaduslikud asutused meil ja välismail. Aga kui saan, siis varun ka sulle ühe eksemplari, kui soovid.
Tänuks Sina.

Enn Koemets koos õe Ella Liimetsaga jaanuaris 1973 Tartus Heino Liimetsa kodus ta 45. sünnipäeval. Koemetsal oli selleks ajaks jäänud elada veel 3 kuud ja 3 nädalat. Airi Liimetsa erakogu.

Kirjandus

Allese, Ernst 1991. Enn Koemetsa elulugu. – Enn Koemets. Mälestusi. (Eesti Pedagoogika ja Kool XLIV.) Koost E. Allese. Tallinn: Eesti Vabariigi Haridusministeerium, Eesti Hariduse Arenduskeskus, Ühiskondlik Pedagoogika Uurimise Instituut, lk 5–8.

Kangro, Bernard 1990. Jäälätted. Roman. Tallinn: Eesti Raamat.

Kangro, Bernard 1992. Kipitai. Autobiograafiline roman. Tallinn: Kupar.

Koemets, Enn 1954. Laste vanuselised iseärasused ja nende arvestamine kasvatustöös. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

Koemets, Enn 1972. Kuidas õppida. Tallinn: Valgus.

Kraav, Inger 2011. Enn Koemets 100. – Eesti Pedagoogika ja Kool LX. Tallinn: Ühiskondlik Pedagoogika Uurimise Instituut, lk 18–37.

Kruus, Oskar 2003. Bernard Kangro. Elukäik ja looming. Tallinn: Eesti Raamat.

Liimets, Airi 1994. Refleksioon õpitemgevuse stiilist kasvatusteadusliku kategooriana: Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool, pedagoogikakeskus. [Käsikiri Tartu Ülikooli raamatukogus: *Diss. Tart.* 487830.]

Liimets, Airi 2008. Lühiülevaade Heino Liimetsa elust ja tegevusest. – Heino Liimets. Personaalbibliograafia. Koost V. Eksta. Tallinn: Tallinna Ülikool, lk 11–14.

Liimets, Airi 2009. (Muusika)kasvatus kui inimese ja olemise diferents. – Muusikalise kontegelikkuse ühendused identiteedi ja diferentsiga. Koost, toim A. Liimets. Tallinn: Tallinna Ülikool, lk 385–396.

Malm, Valter 2004. Valga kooliloo ja gümnaasiumi vaatepiirilt. – Kooli waim: mälestusi, pilte, kilde ajaloost. Koost P. Juurikas, T. Püss. Valga: Valga Gümnaasium, lk 15–25.

Rombach, Heinrich 1987. Strukturanthropologie. Freiburg, München: Karl Alber.

Veebiallikad

Etnische SS Legion. – Rindeleht. – wehrmacht.rindeleht.ee/yksused/leegion/leegion.html (18.05.2017).

Vaikla, Rain 2002. Raadiotuba. Eesti raadiotööstuse ajalugu. – <https://raadiotuba.and.ee/1941.html> (18.05.2017).

Arhiiviallikad

Koemets, Enn 1942–1963. 50 kirja Heino Liimetsale. Airi Liimetsa erakogu.

Airi Liimets – Tallinna Ülikooli haridusteaduste instituudi kasvatusfilosoofia ja -sotsioloogia professor ning Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia doktorikooli ja lavakunstikooli külalisprofessor. Doktorikraadi kaitsnud kasvatusfilosoofia alal 2004. aastal Heidelbergi Pedagoogikaülikoolis Saksamaal. Peamised uurimisvaldkonnad: filosoofiline antropoloogia ja kasvatusfilosoofia, noorsoosotsioloogia (koolinoorte elustiil).

E-post: [airi_liimets\[at\]yahoo.de](mailto:airi_liimets[at]yahoo.de)

Enn Koemets' letters to Heino Liimets 1942–1963 or how scientists are raised*Airi Liimets*

When discussing Estonian educational science, we need to talk about the Koemets-Liimets family where six people from three generations have been or still are active in this field. Such career choice was first made by the pedagogue, educational scientist and psychologist Enn Koemets (1911–1973). 50 letters, found in the personal home archive of the author of the present article offer interesting material for a theoretical treatment of Enn Koemets' biographical data as well as of the growing of Heino Liimets' into a scientist.

The present article publishes in full six letters which Koemets wrote in Tartu from 1942–1943 and sent to Valga to his nephew Heino Liimets (1928–1989), who studied at the Valga Gymnasium and was 14 years old in 1942. Later, Heino Liimets became a pedagogue, educational scientist and a professor as well.

First, the article discusses why and how can such continuity of choosing again and again one and the same specialty developed in a family. Looking at it from the viewpoint of educational philosophy, we could answer that this could well be caused by such phenomena as education and growth development. A person does not become a scientist only by studying at some educational institution and passing some specific curriculum, but they have to grow and be raised into being a scientist due to certain conditions or, due to the fact that people of different generations live in the same spiritual space, communicating with each other based on certain ideas, values and principles.

Enn Koemets' letters to his nephew show, on the one hand, the spiritual reality full of ideals and, on the other hand, the real, everyday environment centred on home. We can say without doubt that Koemets attempted to live his real life according to the pedagogical and psychological ideas which he had formulated in his studies. He knowingly and purposefully raised his nephew to be a scientist, a teacher and a colleague at the university.

Eleven letters originate from the earlier period of the correspondence (1942–1945), from the time Heino Liimets was a gymnasium student. All these letters are characterised by the fact that Enn Koemets inspired and invited his nephew to enter his own spiritual space. According to the ideas he had published in his research, he taught the young man in the way that would activate his self-education. Koemets wrote to the boy very seriously about the books he was reading and topics he was studying because he knew that the existence of a model and the direct immediate inspiration are essential for the emergence of ideals and higher spiritual aspirations. We can see that Koemets had undertaken the task of teaching the young man to study “in a right way” and to acquire skills and tools (foreign languages, skills for thorough and long-time concentration and for doing research, time management, etc.) necessary for a scientist. He consistently guided the young man in widening his cultural horizons, suggested reading materials and information sources, knowing that a good scientist cannot do without such knowledge and skills. The roots of Koemets' own aspirations and values should be searched for at the Valga All-boys Gymnasium where he had studied from 1924–1929.

Among Koemets' friends at the gymnasium and at the university was the writer Bernard Kangro, who immigrated to Sweden in 1944. Thanks to Kangro's novels of the Tartu series, we can find both the Koemets-Liimets' age-old family residence—the Koemetsa Farm in the Koemetsa Village in Võrumaa County—and Enn Koemets himself captured in a fictional reality. The Enn Koemets, who has been depicted as one of the main

characters of Kangro's novels—the energetic and bright Pärddijaak—was in his letters a similar inspirer and model for his nephew Heino Liimets.

Airi Liimets – Professor of Philosophy and Sociology of Education at Tallinn University and the Visiting Professor at the Estonian Academy of Music and Theatre; Doctor's Degree 2004 in Philosophy of Education at the University of Education Heidelberg (Germany). Her main research areas are philosophical anthropology, philosophy of education and sociology of youth (the youth's lifestyle).

E-mail: [airi_liimets\[at\]yahoo.de](mailto:airi_liimets[at]yahoo.de)